

دبیرخانه‌ها راهبری دروس

رحیم آصفی املشی*

توسعه گروه‌های آموزشی در دوره متوسطه

از سال‌های گذشته و در راستای سیاست تمرکززدایی و به منظور بهره‌مندی از قابلیت‌ها، توانمندی‌ها و استعداد‌های ادارات کل آموزش و پرورش و افزایش مشارکت آنان، بخشی از فعالیت‌های گروه‌های آموزشی دفتر آموزش متوسطه نظری، با راه‌اندازی دبیرخانه راهبری دروس، به ادارات کل آموزش و پرورش استان‌های کشور تفویض گردید. این تفکر از آنجا نشئت گرفت که اولاً حوزه ستادی در استفاده از ظرفیت‌های معلمان و متخصصان در سراسر کشور با محدودیت‌هایی اساسی مواجه بود و ثانیاً تفویض اختیار به استان‌ها، موجب اذعان و اعتقاد به کارهای اساسی می‌شد و همراهی استان‌ها را در تحقق برنامه‌های کلان فراهم می‌کرد و زمینه‌ساز اعتقاد و باور استان‌ها به اصالت و سودبخشی برنامه‌ها می‌گردید. تلاش بر این است که روند این توسعه آموزشی و ظرفیت‌سازی سازمانی بیشتر بررسی شود.

فعالیت دبیرخانه‌های راهبری دروس دوره متوسطه برای اولین بار در سال تحصیلی

۱۳۸۰-۸۱ با راه‌اندازی ۱۳ دبیرخانه در ۱۳ استان آغاز شد. در سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱، این تعداد به ۱۷ دبیرخانه در ۱۷ استان افزایش یافت. در سال تحصیلی ۸۳-۸۲ تعداد دبیرخانه‌های دروس در کشور به ۱۸ رسید و ۱۸ استان کشور مسئولیت اداره دبیرخانه را عهده‌دار شدند. این دبیرخانه‌ها در دروس شیمی، فیزیک، زیست‌شناسی، ریاضی، رایانه، زمین‌شناسی، ادبیات فارسی، عربی، زبان انگلیسی، تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، اقتصاد، آمادگی دفاعی، مدیران، دینی و قرآن، فلسفه و منطق و روان‌شناسی فعالیت داشتند که هم اکنون نیز در استان‌های کشور مشغول فعالیت هستند. عناوین برنامه‌های دبیرخانه‌ها شامل برگزاری مسابقه، جشنواره، نمایشگاه، انتشار فصل‌نامه، بروشور، نشریه، برگزاری کارگاه آموزشی، دوره‌های ضمن خدمت، تهیه سئوالات امتحانی (بانک سؤال)، تهیه فیلم و سی‌دی آموزشی، نقد و بررسی کتاب‌های درسی بوده است. در جدول زیر، روند راه‌اندازی دبیرخانه‌ها در استان‌های کشور طی سال‌های گذشته مشاهده می‌شود.

همکارانی که از سال‌های گذشته در واحد گروه‌های آموزشی با این بدنه بزرگ آموزشی همکاری داشته‌اند، کم و بیش می‌دانند که فعالیت‌های این واحد با تمام گستردگی، تا چه حد سخت و طاقت‌فرسا بوده و تا چه حد می‌تواند تأثیرگذار در کیفیت بخشی آموزشی باشد. از طرف دیگر، ماهیت سلسله‌مراتبی این واحد، انتظارات معلمان را به گونه‌ای هدایت کرد که حوزه ستاد باید برنامه‌های مورد نیاز را سازمان‌دهی کند و شرایط اجرای آن را در کشور نیز فراهم سازد. این موضوع بدان مفهوم بود که توانمندترین نیروهای برنامه ریز در گروه‌های آموزشی کشور، با بهترین تفکر آموزشی، باید در حوزه ستاد جمع می‌گردید

و دستورالعمل‌های آموزشی را برای اجرا در سراسر کشور تهیه و تدوین می‌کرد. و با پیش‌بینی و اخذ اعتبارات مالی ویژه، برنامه‌های تهیه شده را برای اجرا در اختیار استان‌ها قرار می‌داد. هرچند در آن هنگام نیز برنامه‌های خوب و مناسبی تهیه شده و در اختیار ادارات کل آموزش و پرورش قرار می‌گرفت، اما محدودیت‌های فراوانی وجود داشت که بعضاً از اجرای مناسب برنامه‌ها جلوگیری می‌کرد. برخی از محدودیت‌های موجود به قرار زیر بودند:

۴. ادارات کل آموزش و پرورش و گروه‌های آموزشی، با وجود استفاده از امکانات و نیروهای مناسب در طراحی برنامه‌ها، از اعتماد به نفس کافی برخوردار نبود. و بعضاً ناتوانی خود را برای برنامه‌ریزی اجرایی اعلام می‌کردند بنابراین ضرورت داشت تا استان‌ها بتوانند در موضوعاتی که توان آن محرز بود، سکان برنامه‌ریزی اجرایی را در کشور به دست گیرند. این مهم تحقق نمی‌یافت مگر مجال آن به گروه‌های آموزشی سراسر کشور داده می‌شد.

۱. دسترسی به نیروهای مناسب و متخصصی که در سراسر کشور توزیع شده بودند، به دلیل محدودیت‌های مالی، زمانی و مکانی، میسر نبود.

۵. برنامه‌های ستادی به دلیل دوری از ویژگی‌های بومی و توجه به عام بودن فعالیت‌ها، از انعطاف لازم برخوردار نبودند. این خصیصه در برنامه باید بیشتر مورد توجه قرار می‌گرفت.

۲. چون مسیر ارائه برنامه‌ها از بالا به پایین بود (از حوزه ستادی به سمت استان‌ها و مناطق)، اعتقاد و باور کارشناسان در سطوح گوناگون را بر نمی‌انگیخت و این موضوع خودبه‌خود ضعف در اجرای برنامه را به همراه داشت، ضرورت داشت که این مسیر به نوعی اصلاح شود.

به هر حال، وجود چنین مشکلاتی در برنامه اجرایی گروه‌های آموزشی ستاد، مسئولان را بر آن داشت تا بخشی از فعالیت‌ها را به ادارات کل آموزش و پرورش واگذار کنند. اما در این رویکرد جدید باید به گونه‌ای عمل می‌شد که بتوان از حضور گروه‌های آموزشی ادارات کل آموزش و پرورش استفاده مؤثر کرد و در عین تعریف سازمان‌دهی خاص، از ایجاد یک ساختار مستقل رسمی جلوگیری کرد. در چنین شرایطی، فرزند خلف گروه‌های آموزشی، با عنوان "دبیرخانه‌های راهبری درس" متولد شد.

۳. با وجود تأکید دولت بر تأمین اعتبار برنامه‌ها از طریق منابع استانی (سیاست عدم تمرکز) که بعضاً مشکلات آموزشی آنان را هم کاهش می‌داد، اما هم‌چنان مسئولان ادارات کل آموزش و پرورش بدون توجه به این مهم، اجرای برنامه‌ها را به تأمین و ارسال اعتبارات از سوی حوزه ستادی منوط می‌دانستند. و حال آن‌که اعتبارات حوزه ستادی در این بخش روزبه‌روز در حال کاهش بود.

فعالیت دبیرخانه‌ها به صورتی بود که بخشی از فعالیت‌های گروه‌های آموزشی را شامل شد. این فعالیت‌ها و برنامه‌ها

سال دبیرخانه	۸۰ - ۸۱	۸۱ - ۸۲	۸۲ - ۸۳	۸۳ - ۸۴	۸۴ - ۸۵	۸۵ - ۸۶	۸۶ - ۸۷	۸۷ - ۸۸	۸۸ - ۸۹	۸۹ - ۹۰
شیمی	کرمان	کرمان	کرمان	کرمان	اردبیل	اردبیل	اردبیل		تهران	تهران
فیزیک	تهران	تهران	زنجان	زنجان	گیلان	گیلان	قزوین	قزوین	قزوین	قزوین
زیست‌شناسی	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	مازندران	مازندران	مازندران	یزد	یزد	یزد	یزد
ریاضی	اصفهان	یزد	تهران	تهران	تهران	تهران	تهران	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران
رایانه	کردستان	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	کردستان	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی	آذربایجان شرقی
زمین‌شناسی	قزوین	قزوین	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری
ادبیات فارسی	خوزستان	اردبیل	مرکزی	مرکزی	آذربایجان شرقی	فارس	فارس	ایلام	ایلام	فارس
عربی	خراسان	خراسان	همدان	همدان	همدان	همدان	همدان	همدان	همدان	همدان
زبان	همدان	همدان	همدان	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	شهرستان‌های تهران	اردبیل	اردبیل	اردبیل
تاریخ	اصفهان	اصفهان	اصفهان	کرمان	کرمان	کرمان	کرمانشاه	کرمانشاه	کرمانشاه
جغرافی	فارسی	فارسی	فارسی	فارسی	گلستان	گلستان	گلستان	اصفهان	اصفهان	اصفهان
علوم اجتماعی	لرستان	خوزستان	خوزستان	خوزستان	بوشهر	بوشهر	بوشهر	گلستان	گلستان	گلستان
اقتصاد	بوشهر	بوشهر	بوشهر	گلستان	گلستان	گلستان	هرمزگان	هرمزگان	هرمزگان	هرمزگان
آمادگی دفاعی	اردبیل	اردبیل	اردبیل	یزد	یزد	کرمانشاه	کرمانشاه	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان	سیستان و بلوچستان
مدیران	یزد	یزد	یزد	اصفهان	اصفهان	اصفهان	گیلان	گیلان	گیلان
دینی و قرآن	گیلان	گیلان	گیلان	قزوین	قزوین	قزوین	خراسان رضوی	خراسان رضوی	خراسان رضوی
فلسفه و منطق	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	چهارمحال و بختیاری	زنجان	زنجان	زنجان	زنجان	زنجان
روان‌شناسی	خراسان رضوی	خراسان رضوی	خراسان رضوی	گیلان	بوشهر	بوشهر	بوشهر

بیشتر در زمینه‌های دانش افزایی دبیران، ایجاد زمینه‌های رشد و توسعه خلاقیت و نوآوری در دبیران و دانش‌آموزان، و شناسایی، اشاعه روش‌های فعال تدریس و ایجاد شرایط مناسب به منظور تبادل آرا و تعاطی افکار دبیران در درس ذریبیط پیش‌بینی شد و به تدریج، برنامه‌ای عملی کردن در آن، بیش از پیش ضرورت یافت. به این مفهوم که چون مقرر بود برنامه‌ها و فعالیت‌های دبیرخانه‌های راهبری دروس، مهم‌ترین مشکلات آموزشی درس مربوطه را در حوزه‌های معرفی شده مورد توجه قرار دهد و آن را کاهش بدهد، بنابراین نیاز به آن بود که با شناخت وضع موجود، فعالیت‌ها و برنامه‌هایی پیشنهاد شوند که بیشترین تأثیر را در بهبود فرایند آموزش داشته باشند.

لازم به یادآوری است که برای راه‌اندازی دبیرخانه‌ها در استان‌های کشور، ملاک‌هایی نیز در نظر گرفته شد. این ملاک‌ها در مجموع تضمینی برای شروع فعالیت دبیرخانه‌ها در استان‌های کشور بودند. برخی از این ملاک‌ها عبارت بودند از:

۱. وجود نیروی انسانی متخصص و کارآمد در ادارات کل
۲. علاقه‌مندی عوامل اجرایی استان برای راه‌اندازی دبیرخانه

۳. وجود بسترهای علمی و دانشگاهی برای حمایت و پشتیبانی دبیرخانه

۴. تأمین بخشی از اعتبارات لازم از طریق منابع استانی
۵. تأمین نیروی انسانی موردنیاز با استفاده از نیروهای اختصاصی به گروه‌های آموزشی استان
۶. اختصاص فضایی مستقل با تجهیزات لازم (فضا، میز، کمد، خط تلفن مستقل، کتابخانه تخصصی و...)
بر همین اساس، بخشی از وظایف گروه‌های آموزشی حوزه ستاد به دبیرخانه‌ها واگذار گردید که اهم آن‌ها عبارت بودند از:

۱. برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های آموزشی برای سرگروه و اعضای گروه‌های آموزشی استان‌ها در دروس موردنظر.

۲. برنامه‌ریزی و برگزاری فراخوان مقاله و مسابقات علمی ویژه دبیران و دانش‌آموزان سراسر کشور در دروس ذی ربط با هماهنگی دفتر آموزش متوسطه نظری.

۳. برنامه‌ریزی، نظارت و برگزاری جشنواره طراحی، تولید و کاربرد مواد آموزشی در دروس ذریبیط، با تعامل و همکاری سایر استان‌ها.

۴. برنامه‌ریزی و نظارت و برگزاری جشنواره الگوی برتر تدریس، با تعامل و همکاری سایر استان‌ها.

۵. اطلاع‌رسانی از آخرین یافته‌های علمی - تخصصی و اخبار مرتبط با دروس ذریبیط با سایر استان‌ها (انتشار نشریه، سایت اینترنتی و...)

۶. انجام سایر امور محوله از سوی دفتر آموزش متوسطه نظری

به دلیل اهمیت موضوع و ضرورت هماهنگی فعالیت‌های دبیرخانه‌ها با مسئولان ادارات کل آموزش و پرورش. افراد با سمت‌های زیر، مسئولیت برنامه‌ریزی و هدایت فعالیت‌های دبیرخانه را عهده‌دار شدند:

۱. معاون آموزش متوسطه (مسئول دبیرخانه)

۲. کارشناس مسئول یا کارشناس گروه‌های آموزشی (دبیر دبیرخانه)

۳. حداکثر چهار دبیر که حداقل مدرک لیسانس در رشته مرتبط با عنوان دبیرخانه داشتند و از توانایی اخلاقی، تعهد، علم، خلاقیت و علاقه لازم برخوردار و دارای توانایی ارتباطی قوی با دبیران و نیز مورد قبول آن‌ها باشند.

۴. سایر مدعوین عنداللزوم

شروع به کار دبیرخانه‌ها در استان‌های کشور با مشکلات متعددی روبه‌رو بود و از همه مهم‌تر بی‌اعتمادی و عدم شناخت نیروهای دبیرخانه از سوی بخش‌های گوناگون حوزه ستادی و اجرایی، دلسردی ویژه‌ای را در میان مسئولان دبیرخانه‌های کشور ایجاد کرده بود. اما این روند ادامه نیافت و با گذشت زمان، کارایی دبیرخانه‌ها بیش از پیش مشخص گردید. تا جایی که بعد از مدتی، برخی دفاتر ستادی و بخش‌ها و نهادهای علمی، برای همکاری با دبیرخانه‌ها و استفاده از ظرفیت‌های علمی، آن درخواست تعامل و همکاری خود را به دفتر آموزش متوسطه نظری ارائه کرده‌اند. پیش‌بینی می‌شود در سال‌های آینده، دبیرخانه‌های راهبری دروس در گستره بیشتری در عرصه تعلیم و تربیت دوره متوسطه وارد شوند و نیازهای دبیران و دانش‌آموزان را مرتفع سازند.

اهداف دبیرخانه

۱. دانش‌افزایی دبیران در دروس ذریبیط
۲. ایجاد رقابت سالم علمی بین دانش‌آموزان و دبیران در

دروس مربوط
۳. شناسایی و اشاعه روش‌های نوین تدریس بین دبیران در دروس مربوط

۴. ایجاد زمینه‌های رشد و توسعه خلاقیت و نوآوری در دانش‌آموزان و دبیران در دروس مربوط

۵. ایجاد شرایط مناسب به منظور تبادل آرا و تعاطی افکار دبیران در دروس ذریبیط

رویکردهای جدید

- ارتقای جایگاه و نقش معلم به عنوان اصلی‌ترین رکن آموزش و پرورش

- ترویج مدیریت مبتنی بر برنامه‌ریزی و پژوهش
- کاربست نتایج پژوهش‌ها و نظریه‌های علوم تربیتی

- هدایت برنامه‌ها و فعالیت‌ها در جهت انطباق با اهداف متعالی دوره‌های آموزشی

- ترویج و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات
- تمهید زمینه عمل و کاربست آموخته‌های علمی و مهارتی معلمان

- مدیریت و کنترل مسیر بهبود کیفیت آموزشی

برنامه‌های جدید

برنامه اول:

نواندیشی و خلاقیت در تحقق هدف‌های دوره متوسطه. به منظور هدایت فعالیت‌ها در زمینه نواندیشی و خلاقیت، در جهت تحقق هدف‌های دوره متوسطه. این برنامه طراحی

شده است تا: ضمن آشنا کردن دبیران با اهداف دوره متوسطه مصوب شورای عالی آموزش و پرورش:

- نظرات و ایده‌های خلاق آنان در جهت تحقق اهداف فوق جمع‌آوری شود.

- نقش تربیتی دروس آموزشی بارز و آشکار شود.

- علاوه بر توسعه تمرکززدایی و جلب مشارکت دبیران، در حوزه‌های هدف‌گذاری، از ایده‌های سیال، اصیل و انعطاف‌پذیر در فرایند یاددهی و یادگیری استفاده بهینه شود.

مشخصه‌های بارز برنامه اول:

- جهت‌دار شدن فعالیت‌هایی که به منظور توسعه خلاقیت و نواندیشی طراحی می‌شوند.

- افزایش اثربخشی این نوع فعالیت‌ها در بهبود کیفیت مدیریت آموزشی

- تعیین وظایف آشکار و قابل اندازه‌گیری هر یک از سطوح سازمانی، منطقه‌ای و مدرسه

- زمینه‌سازی برای تعامل بین حوزه‌های مؤثر و کارآمد

- زمینه‌سازی برای توسعه برنامه‌ریزی و مدیریت مبتنی بر هدف

برنامه دوم:

نقد و بررسی و تحلیل محتواهای آموزشی. این برنامه که به قصد توانمندسازی دبیران در عرصه تولید محتواهای آموزشی طراحی شده است، فعالیت‌هایی را در جهت ارتقای قدرت تحلیل و کاربست تکنیک‌های ملی مسئله تدارک دیده است تا معلم‌ان به نقش هریک از اجزای محتواهای آموزشی در تأثیر بر قابلیت‌های انسانی دانش‌آموزان اعم از خلاقیت، استدلال، استنباط و ... واقف گردند.

- و بتوانند برای محتوای آموزشی، چارچوب‌های نقد و تحلیل تهیه کنند.

- به لزوم ارتباط بین هدف‌ها با محتواهای آموزشی بیندیشند.

مشخصه‌های بارز این برنامه دوم:

- ارتقای سطح علمی فعالیت‌های مربوط به نقد و تحلیل محتواهای آموزشی.

- تعمیم نقد و تحلیل به تمامی محتواهای آموزشی اعم از کتاب‌های درسی، غیردرسی، فیلم‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی، فعالیت‌های تربیتی و ...

- تهیه چارچوب نقد به جای تکمیل فرم نقد و تحلیل

- تسری تأثیر برنامه در تهیه و کیفیت بخشی به برنامه‌های آموزشی، به جای تأکید صرف بر رفع نواقص یا نقد کتاب‌های درسی.

برنامه سوم:

بهبود روش‌های یادگیری و یاددهی. برای توفیق در فعالیت‌های آموزشی، دبیران نیازمند داشتن آگاهی و مهارت در زمینه‌های «یادگیری» و «تدریس» هستند.

این برنامه در تلاش است با ایجاد محیط‌های بحث، رقابت علمی و اندیشه، دبیران را به شناسایی، کاربرد و تحلیل روش‌های یادگیری و تدریس راغب سازد تا:

- به تناسب نظریه‌های یادگیری، بتوانند به طراحی

آموزشی بپردازند.

- به تأثیر انواع طراحی‌های آموزشی در قابلیت‌های انسانی دانش‌آموزان واقف گردند.

- به نقش نرم‌افزارها و فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در فرایند یاددهی و یادگیری پی ببرند و از آن بهره گیرند.

- به جایگاه فعالیت‌های عملی، کاربردی و آزمایشگاهی در تدریس و آموزش اهمیت دهند.

- با بهره‌گیری از تئوری‌ها و نظریه‌های علمی، مدارس را واجد شرایط یادگیری کنند.

مشخصه‌های بارز برنامه سوم:

- تلفیق و هماهنگی طراحی‌های آموزشی با نظریه‌های یادگیری

- توجه به IT و ICT در بهبود روش‌های یاددهی و یادگیری

- تعمیم و تسری طراحی‌های آموزشی به کلیه فعالیت‌های یاددهی و یادگیری (اعم از مطالعه و تدریس، گردش علمی، برنامه‌های تربیتی، فعالیت‌های آزمایشگاهی، مدیریت و ...)

- تأکید بر توسعه روش‌های عملی و کارگاهی در تدریس

برنامه چهارم:

ارزش‌یابی از کیفیت آموزش. بررسی میزان موفقیت برنامه‌ها، تأثیر و اثربخشی طرح‌ها، اندازه‌گیری تغییرات به عمل آمده در نگرش، شناخت و مهارت‌های فراگیرندگان، مستلزم بهره‌گیری از شیوه‌های صحیح سنجش و اندازه‌گیری است. این برنامه درصدد است به منظور ارزش‌یابی از کیفیت آموزش، شرایطی را فراهم آورد تا:

- استانداردی برای تهیه سؤالات امتحانی تهیه شود؛ به نحوی که دبیران به ارتقای سطح سؤالات از نظر یادگیری، احساس نیاز کنند

و با تغییر در شیوه‌های ارزش‌یابی، به ارتقای روش‌های تدریس و تولید محتواهای آموزشی جدید بیندیشند. تا به جای اندازه‌گیری میزان حفظ و به خاطر سپاری دانش در فراگیرنده، امکان ارزش‌یابی از صفات و فرایندهای انسانی او، اعم از خلاقیت، استدلال، استنباط و قدرت حل مسئله، ارزش‌یابی شود. هم‌چنین، ارتقای کیفیت آموزشی، قابل اندازه‌گیری، سنجش و ارزش‌یابی شود.

مشخصه‌های بارز برنامه چهارم:

- تلاش برای جای‌گزینی «کیفیت آموزش» به جای «درصد قبولی» به عنوان معیار ارزش‌یابی از عملکرد دبیران

- افزایش دامنه تأثیرگذاری برنامه بر عملکرد آموزشی تمامی دبیران

- بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی ارزش‌یابی تحصیلی و تعمیم به واحدهای آموزشی

- ارتقای کیفیت سنجش و ارزش‌یابی و استاندارد ساختن سؤالات امتحانی

- تهیه کارنامه کیفیت آموزشی مدارس

* کارشناس ارشد برنامه‌ریزی آموزشی و معاون فناوری دفتر آموزش متوسطه نظری